

Toiseus on lähellä

A l e š D e b e l j a k

Euroopan unionilla oli 1990-luvulla kaksi kunnianhimoista tavoitetta: lopettaa Jugoslavian perimyssodat ja johdattaa Itä-Euroopan entiset kommunistivaltiot kohti taloudellista ja sosiaalista vaurautta. Kumpaakaan tavoitetta ei ole saavutettu. Yhdysvaltain välityksellä vuonna 1995 solmitulla Daytonin sopimuksella onnistuttiin ainoastaan jäädyttämään sotatila entisen Jugoslavian alueella poistamatta sen syitä tai korjaamatta olosuhteita, jotka edesauttoivat sen puhkeamista. Armeijat, jotka tekivät onnistuneen väliintulon ensin Bosniassa ja myöhemmin Kosovossa, eivät olleet suinkaan eurooppalaisia vaan amerikkalaisia. Voin väittää lievästi liioitellen, että Sarajevoa piiritettäisiin vieläkin, mikäli Jugoslavian sodat olisivat jääneet yksin eurooppalaisten, siis länsieurooppalaisten valtioiden vastuulle. Länsi-Euroopan epärointi oli selvä osoitus sen tuntemasta epäluulosta Euroopan *terra incognita*, Balkania, tuota maanosan sisällä sijaitsevaa pimeää maanosaa kohtaan. Länsieurooppalaisen triviaalin arkikäsitteen mukaisesti bosnialaisia, kroaatteja ja muita serbialaisen nationalismin uhreja ei pidetty to-

dellisina, aitoina, täysverisinä eurooppalaisina, eikä heitä nähty sen vaivan arvoisina, että läntinen Eurooppa olisi yrittänyt järjestelmällisesti lopettaa kansanmurhapyrkimykset ennen kuin oli myöhäistä.

Mitä tulee tavoitteista toiseen eli entisten kommunististen valtioiden taloudellisen ja sosiaalisen vaurauden kohentamiseen, ei voida kieltää, etteivätkö vuoden 1989 *samettivallankumoukset* olisi ennakoineet ”yhdistyneen ja vapaan” Euroopan tulevaisuuden uuden toivon aikakautta, jonka toivottiin koittavan kylmän sodan valtakauden jälkeen ja lopettavan vallinneen kahtiajaon kapitalistisen ja demokraattisen lännen ja kommunistisen ja diktatorisen idän välillä. Läntinen Eurooppa, joka tuolloin oli yhdistynyt 15 jäsenvaltion Euroopan unioniksi, ei kyennyt ojentamaan auttavaa kättään. Se olisi voinut tarjota vaikkapa oman päivitetyn Marshall-avun versionsa, joka olisi merkinnyt konkreettista ja monipuolista apua itäisille kansakunnille. Sittenkin seurannut monen Itä-Euroopan maan liittyminen Euroopan Unioniin, viimeisimpänä vuonna 2007 jäsenyyden saanut Balkanin ”rhythm & blues -kaksikko” eli Romania ja Bulgaria, on tuonut mukanaan vakavia poliittisia, kulttuurisia ja taloudellisia haasteita. Euroopan unionin missio vaurauden ja vakauden luomiseksi itäiseen Eurooppaan ja Balkanille on kallis ja ristiriitainen hanke. Sen takia EU-maat ovat napit vastakkain vielä monen sukupolven ajan. Hankkeen vaikeus ja ristiriitaisuus herättää

meidät vähitellen oivaltamaan, että eurooppalaiset ovat saattaneet epäonnistua tavoitteissa, jotka he ovat pyrkineet toteuttamaan omin avuin, ilman ulkopuolista (lue: Yhdysvaltain) tukea.

Tästä näkökulmasta katsoen näyttää entistä selvemmältä, että lukuisat erilaiset kanavat, jotka yhdistävät Eurooppaa ja Yhdysvaltoja, heijastavat todellista, usein ennakkoluulojen täyttämää mutta väistämätöntä keskinäistä riippuvuutta. Riittänee, kun mainitsee EU:n ja Yhdysvaltojen väliset kauppaverkostot, joita vilkkaammin toimii vain EU:n sisäinen kauppa. Yhdysvaltain hallitusta presidentti George W. Bushin valtakaudella leimanneesta vastenmielisestä messiaanisesta omahyväisyydestä ja Bushin rikollisen huonosti perustellusta Irakin miehityksestä huolimatta eurooppalaisten kansojen yhteisö ei voi vetäytyä kulttuuristen erityispiirteidensä historiallisten bunkkereiden suojaan ja pyrkiä määrittämään itseään suhteessaan Yhdysvaltoihin. Yritys rakentaa eurooppalaista poliittista identiteettiä Amerikan-vastaisuuden varaan on nähdäkseni yhtä tuomittu epäonnistumaan kuin oli aikanaan saksalaisten romantikkojen pyrkimys määritellä kansansa yksinomaan ranskalaisvastaisin perustein.

Ei sovi myöskään unohtaa, että USA on tarjonnut järjestelmällisemmin tukeaan itäisen Euroopan kommunismin vastaisille toisinajattelijoille ja siellä puhjenneille kansalaisyhteiskunnan tuoreille nupuille. Historiallisesti katsoen tämä ei liene yllätys. Toisen maailmansodan jälkimainingeissa Länsi-Eurooppa oli *de facto* amerikkalainen sotilaallinen protektoraatti. On ironista, että ilman sodanuhkaa ja amerikkalaisten pelottelua asevoimilla eurooppalaisilla ei varmaankaan olisi ollut varaa massiivisiin investointeihin, joiden avulla on yli 50 vuotta pyritty sinänsä kiitettävään poliittiseen ”maailmanlaajuiseen rauhaan”. Läntinen Eurooppa saattoi aloittaa sodanjälkeiset sovinto- ja integraatioprojektinsa ainoastaan Naton tuella, Yhdysvallat sen peräsimessä.

Näiden vuosien aikana länsieurooppalaiset ovat saattaneet kadehtia amerikkalaisten tuhotun mantereen jälleenrakennustyöhön antamaa apua

pitäen sitä taloudellisen avun kaapuun verhottuna keinona tavoitella ideologista hegemoniaa. Epäilyistä huolimatta Länsi-Eurooppa on ottanut avun vastaan. Niin ikään Yhdysvallat antoi alkusysäyksen länsieurooppalaisille kansakunnille riittävän poliittisen tahdon kokoamiseksi, jolla voittaa kansoja vuosisatoja jakaneet väkivaltaiset konfliktit. Tämä hanke edellytti, että luodaan sellaiset yhteiset rakenteet, jotka tekisivät sodat Euroopan kansakuntien välillä sekä taloudellisesti mahdolltomiksi toteuttaa että moraalisesti mahdolltomiksi hyväksyä ja poliittisesti perusteettomiksi. Vaikka kehitystä tähän suuntaan on tapahtunutkin, Eurooppa ei silti ole onnistunut poistamaan kaikkia esteitä historiallisten vihollisuuksien kompleksiselta kartalta, jonka halki jokaisen Euroopan kansojen yhteisöä koskevan idean on navigoitava.

Euroopan kuvitteellisen kokonaisuuden hahmottaminen edellyttää tunnistettavien rajojen vetämistä. Selvän luonnollisen rajan puuttuminen maanosan itäiseltä kyljeltä on vuorostaan synnyttänyt *symbolisen maantieteen* tarpeen. Alueita on määritelty ja määritellään yhä keskinäisten vastakkainasettelujen avulla. Eurooppa on toisin sanoen perinteisesti määritellyt itsensä negaation kautta, eli sen käsitys itsestään on noussut siitä mitä se *ei ole* pikemminkin kuin siitä mitä se *on*.

Euroopan ulkorajat ovat siirtyneet vastaavasti poliittisten olojen ja eri sosiaalis-historiallisten aikakausien vaihteluiden mukana. Ulkorajoina ovat olleet milloin Rooman *limes*, milloin Oder ja Neisse -joet, milloin Karpaattien harjanteet, milloin Uralin vuoristo, Alppien ja Pyreneitten huiput, Atlas-vuoristo, Mustanmeren ja Kaspianmeren rannikot, ”rautaesirippu” ja viimeisimpänä Schengenin *limes*. Jatkuvien muutosten keinussa on muodostettu hyötyyn perustuvia väliaikaisia liittoja ja pragmaattisia valtakooalitioita aina sen mukaan, mitä Eurooppa on kulloinkin liittänyt joko kuviteltuun tai todelliseen viholliseensa.

Pienin yhteinen nimittäjä yhteisöjen integraatiossa on ollut pelko. Euroopan jäsenyyttä hakevien kansakuntien kollektiivisessa tajunnassa länsi ja itä ovat polarisoituneet valistusajan

filosofien esittämien arvojen mukaisesti. Länsi anasti itselleen Euroopan idean kokonaisuutena; se edusti kaupunkielämää, vapautta, järkeä ja sivilisaatiota. Itä sitä vastoin leimattiin maalaiselämän, despotismin, intohimojen ja barbarismin ryvettämäksi. Tämä perinteisesti pejoratiivinen läntinen stereotypia idästä sai vahvistusta 1900-luvulla huolimatta romanttisesta hullaantumisesta ”pilaantumattomiin” paikallisiin kulttuureihin. Kielteinen mielikuva itäisestä Euroopasta ja Balkanista siellä vallitsevine kommunistisine ideologioineen voimistui. Keskiajalla eurooppalainen retoriikka oli itsepintaisesti pitänyt islamilaista kulttuuria ”toisena” määrittellessään rajaa *oman* ja *vieraan* välillä, *meidän* ja *heidän* välillä. Tapahtumat 11. syyskuuta New Yorkissa, 11. maaliskuuta Madridissa ja 7. heinäkuuta Lontoossa herättivät eloon eurooppalaisessa keskustelussa toistuvan kuvan islamista: islam on ”toinen”, kristinuskon vastainen, lännen vastainen, modernin elämäntavan vastainen uhka eurooppalaisuudelle.

Jalo halu todistaa ”vapaan ja yhdistyneen Euroopan” toteutumista on toisesta maailmansodasta lähtien toiminut inspiraation lähteenä merkittävälle osalle lännen kansallisista eliiteistä. Idässä taas kommunistinen hallinto tukahdutti keskustelun yhteisistä eurooppalaisista kansoista, koska kommunistiset valtakoneistot korostivat toisenlaisen, sosiaaliselle luokkajärjestelmälle perustuvan solidaarisuuden tärkeyttä. Keskustelu yhdistyneestä Euroopasta selvästi omana teemanaan alkoi putkاهدella esiin itäisen Euroopan julkisessa keskustelussa vasta 1980-luvulla. Länsieurooppalaiset eliitit tajusivat, että niiden täytyy hälventää potentiaalisia pelkojaan pyrkien samalla integroimaan erilaisia etnisiä, kulttuurisia ja sosiaalisia perinteitä yhteisiin rakenteisiin. Tämä sama kunnianhimo ohjaa yhä useiden eurooppalaisten johtomiesten toimintaa.

Mihin Euroopan raja päättyy? Ja kuka itse asiassa on eurooppalainen? Saavatko jälkikommunististen maiden kansalaiset nauttia Euroopan kansalaisuuden poliittisten oikeuksien lisäksi myös siitä sosiaalisesta arvostuksesta, jonka he ansaitsevat tasa-arvoisina unionin jäseninä?

Kuinka kauan kestää, ennen kuin Eurooppa saa heitettyä harteiltaan jakaantuneen maanosan manttelin?

Jakaantuneisuus on ollut Eurooppaa leimaava piirre. Viisikymmentä vuotta kylmää sotaa, jota on joskus kuullut kutsuttavan ”kolmanneksi maailmansodaksi”, jätti jälkensä eurooppalaiseen mielenmaisemaan. Berliinin muuri, joka nousi demokraattisen lännen ja kommunistisen idän välille, oli suuren kahtiajaon sopiva symboli ja väline. Se implikoi manikealaista, hyvän ja pahan välistä aatteiden taistelua. Näiden kahden voiman välille täytyi löytää selvästi viitoitettu raja, koska se on välttämätön edellytys ideologisen stereotypian säilymiselle. Jakolinja ei kuitenkaan ole aina pysynyt staattisena, vaan se kehittyi kahden ideologisen leirin välillä käytyjen jatkuvien hyvän ja pahan merkitystä koskevien neuvottelujen tuloksena. Jako ei ole ollut myöskään vedenpitävä. Koska sekä Länsi että Itä ovat pyrkineet voittamaan toisensa oveluudessa, ilmestyi muuriin säröjä ja halkeamia, joiden ansiosta ihmiset saattoivat luoda mielikuvan ”toisesta” niistä tarinanpätkeistä ja kuvakatkelmista, joita tihkui muurin lävitse. Keskinäisen vaihdon prosessia ohjasi epäluulojen politiikka, joka johti stereotyypittämisen umpikujaan.

On täysin oikeutettua kysyä, miten kauan kestää, ennen kuin länsieurooppalaiset voittavat syvään juurtuneen epäluulonsa (tai parhaimmillaan apatiansa) idän ”barbaarivaltioita” ja -kansoja kohtaan, Euroopan *terra incognitaa* kohtaan? Entä kuinka pitkään itäeurooppalaiset käyttäytyvät kuin köyhät sukulaiset, jotka yrittävät tehdä vaikutuksen äveriäämpiin serkkuihinsa?

On totta, että pelkkä ajatus ”vapaasta ja yhdistyneestä Euroopasta” saa alentuvan hymyn nousemaan joidenkin kommentaattoreiden huulille. Mutta jos historiasta voi oppia mitään, niin voisimme lähteä sen myöntämisestä, että yhtä naurettava ajatus on tarkastella Eurooppaa maanosana, joka on samalla sekä jakaantunut että integraatiopyrkimyksissään onnistunut. Yhdistynyt Eurooppa olisi toteutuessaan tietenkin äärimmäisen ainutlaatuinen ilmiö. Mitä taas tulee Euroopan unionin valtiollisiin ominaisuuksiin,

se on ”kansakuntien valtio” eikä ”valtioiden kansakunta” kuten Yhdysvallat.

Laajentuva EU yrittää löytää itselleen sopivan poliittisen muodon. Unelma yhdistyneestä Euroopasta on kuitenkin ikivanha. Sitä ajoivat niin Rooman keisarikunta, Kaarle Suuri, Napoleon kuin Hitlerkin (tässä on vain osa pitkästä listasta). Toisen maailmansodan jälkeen idean eurooppalaisesta yhteisöstä omaksuivat instituutiot, joiden toivottiin ehkäisevän tulevat aseelliset konfliktit mantereella. Riippumatta siitä, mistä näkökulmasta asiaa tarkastellaan, johtopäätös on aina sama: Euroopan idea kantaa sotien, aggression ja väkivaltaisten konfliktien pysyviä arpia.

Jotta Euroopan kansalaiset tulisivat ajattelunsa kautta tietoisiksi yhteisestä historiastamme, eurooppalaisen identiteettipolitiikan muotoutuminen on ensiarvoisen tärkeää. Vilpittömän reflektio vaatii nöyryyttä, eurooppalaisuuden kasvot ovat näkymättömät. Nykypäivänä ei ole helppoa osoittaa selvästi eurooppalaisia elementtejä edes omassa identiteetissään. Eurooppalaisen integraation yhteiset tavoitteet tulisi määrittellä senkin takia, että eurooppalaisen identiteetin progressiivinen toteutuminen kyettäisiin jollain tavoin visioimaan, jos niiden halutaan oikeasti toimivan eurooppalaisuuden suuntaviitoina.

Kun kuuntelee EU:n sisäistä suukopua ja katkeraa kiistaa Euroopan perustuslaista, ei ole mahdollista saada minkäänlaista varmuutta siitä, mitkä Euroopan integraation yhteiset tavoitteet itse asiassa ovat. Onko tavoite tietynlainen visio ”Euroopan linnakkeesta”, joka sulkee ovensa sen jälkeen, kun se vastahakoisesti tuli aukaisseksi ne Romanialle ja Bulgarialle vuonna 2007? Vai onko tavoitteena mielikuva Euroopasta, jossa tietyt universaalit poliittiset aatteet materialisoituvat: Eurooppa laillisuusperiaatteen, liberaalin demokraattisen järjestelmän, perustuslaillisen ihmisoikeuksien kunnioittamisen ruumiillistumana? Vai onko kenties tavoitteena unioni, joka voi ja jonka täytyy laajentua, ehkä Turkkiin ja Välimeren eteläiselle rannikolle asti, jollei peräti Puolan itärajan takaisiin valtioihin?

Kylmän sodan jälkeisissä epävakaisissa oloissa Euroopan unionia pidetään – ainakin mantereen itäisen osan keskiluokan keskuudessa – kansallisen olemassaolon perimmäisenä tarkoituksena. Tämä laaja kansankerros kiinnittää toivonsa unioniin odottaen pikaista parannusta elinoloihin, joiden standardit määritellään läntisten mallien mukaisesti. On kuitenkin yksi asia, joka ei muutu: kommunismin kaatumisesta huolimatta läntinen Eurooppa pysyy suurelta osin omana perheenään.

Tästä näkökulmasta tarkasteltuna neljä seikkaa kiinnittää huomiota nykyisen Euroopan syntyprosessissa. Ensinnäkin valtiokeskeisestä poliittisesta kulttuurista lähtöisin oleva taloudellinen ideologia, joka perustuu uskalle, että on mahdollista suhteellisen lyhyen ajan kuluessa muuttaa yksilöllistä käyttäytymistä ja yksilön arvoja muuttamalla markkinaolosuhteita. Toinen asia liittyy eurooppalaisuuden määrittelyyn negaation kautta, mistä oli jo edellä puhe. Kolmas seikka on eurooppalaisia kansakuntia yhdistävien piirteiden vaalimiseksi tarkoitettu yhteinen mentaalinen viitekehys. Tällaisen mentaalisen kehyksen olemassaolo on toistaiseksi vielä harvinaista, abstraktia ja valinnanvaraista.

Eurooppalainen vitsi on tästä hyvä esimerkki. Eurooppalaiset eivät ole kirjoittaneet käytännöllisestä katsoen lainkaan vitsejä, kun taas kaskut yksittäisistä kansoista ovat varsinainen runsaudensarvi. Vaikka vitseillä on taipumus vahvistaa stereotypioita, ne kertovat kuitenkin tavallisen ihmisen arkipäivän toimista. Eurooppalainen ei esiinny vitsin keskushenkilönä eikä pilkan kohteena siitä yksinkertaisesta syystä, että eurooppalaisuus – tämä orastava identiteetti, jolle subjektin olemassaolo perustuisi – ei ole juuri millään lailla läsnä yksittäisten kansallisvaltioiden jokapäiväisessä elämässä.

Tästä pääsemme nykypäivän eurooppalaisen järjestyksen neljänteen aspektiin, vallitsevaan demokratiavajeeseen. Euroopan unioni on jäänyt pikemminkin sosiaalisen eliitin kuin laajempien kannattajajoukkojen projektiksi siitä väistämättömästä syystä, että EU on rakennettu ylhäältä alaspäin. EU:n pitää saada tukevampi jalansija

tavallisten ihmisten keskuudessa. Euroopan hymni, lippu ja euro ovat irttohampaita eurooppalaisen identiteetin dentaalisessa rakennelmassa, sen koossapitämiseen tarvitaan kouriintuntuvampia siteitä.

Meidän tulisikin pohtia hienovaraisesti tässä valossa sellaista potentiaalista yhteistä avarisälttöisen eurooppalaisen identiteetin mallia, jolla olisi laaja ja suuri vetovoima. Jo nyt on olemassa joukko EU:n sponsoroimia opetusprojekteja ja EU-tietoisuutta lisääviä kampanjoita ja yleiseurooppalaisia hankkeita (esim. ”Euroopan kulttuuripääkaupunki”), jotka lisäävät Euroopan kansakuntien välistä keskinäistä ymmärrystä. Tieteellisen yhteistyön kannustamiseen tarkoitettuja ohjelmia, kansainvälisiä ihmisoikeustyöpajia sekä tuki kansojenväliselle kulttuurivaihdolle – kaikki nämä ja monet muut eurooppalaisen yhteistyön muodot päätyvät rajallisesta ja väliaikaisesta sitoutumisesta johtuvaan epävarmuustilaan, mikäli niitä ei ankkuroida yhteisesti jaettuun kertomukseen.

Mitä haluan tällä sanoa? En löydä sille tarkkaa ilmaisua, mutta hahmottelen mielessäni kuvitteellista kehystä, samastumista yleisellä tasolla, jonkinlaista yhteisten unelmien materiaalia, joka tarjoaisi Euroopan kaikille kansalaisille minimimäärän olemassaolon tarkoitusta ja emotionaalista pintaa, joiden kautta kykenisimme kenties tunnistamaan, elättelemään ja edistämään sitoutumista johonkin sellaiseen, joka olisi kattavampi kuin meidän kunkin oma etninen, kulttuurinen ja kielellinen identiteettimme. Olen luonnollisesti tietoinen tällaisen konstruktion idealistisesta luonteesta ja siitä, että sen aikaansaaminen riippuu yhtäältä etnisten ja kulttuuristen traditioiden välisen tasapainon löytämisestä ja toisaalta sellaisen vahvan poliittisen asenteen ilmaantumisesta, joka tekisi mahdolliseksi uskollisuuden tällaista ylikansallista identiteettiä kohtaan.

Eurooppalaisen identiteetin pitäisi siis täyttää monia vaativia mittoja. Sen pitäisi saavuttaa sukupolvet ylittävä jatkuvuus yhtäältä erilaisten etnisten traditioiden kulttuurisen sekoituksen ja toisaalta yhteisen muistin ja yhteisen tulevaisuudenodotuksen voimin. Eurooppalaisuuden

pitäisi toisin sanoen toimia vertauskuvallisena järjestyksenä, jossa keskihakuvoima toimisi vastavoimana ensisijaisen samastumisen keskipakovoimille sillä tavoin, ettei ensimmäinen kumoaisi jälkimmäistä identiteettiä, jonka kautta saamme kokemuksen itsestämme baskina, puolalaisena, walesilaisena tai saksalaisena, katalaanina tai kroaattina. Näihin syntyessä olevan ”eurooppalaisuuden” rakennuspalikoihin sisältyvää voimakasta emotionaalista latausta ei käy kieltäminen. Euroopan ”äärimmäisyyskäsien aikakauden” hallitsevat poliittiset virtaukset tarjoavat kyllä yllin kyllin todisteita siitä, että ensisijaiset kansalliset identiteetit, jotka perustuvat jaetulle käsitykselle omasta etnisestä, kulttuurisesta ja kielellisestä perinnöstä, ovat melkein poikkeuksetta voittaneet kilpailun populaarista uskollisuudesta jättäen muut, esim. sosiaaliluokalle, ammatille tai poliittiselle vakaumukselle perustuvat identiteetit, toissijaiseen asemaan.

Eurooppalaisuus on näin ollen ainoastaan ”keksitty traditio”, jos sitäkään, joka sisältää hauraan toiveen, että sen kauaskantoinen, poissulkematon ja utooppinen agenda saattaisi viehättää Euroopan kansojen ja kansalaisten enemmistöä. Toistaiseksi on kuitenkin tehty hyvin vähän tällaisen yhteisen kertomuksen luomiseksi. Mantereen lukuisten kansallisten, etnisten ja kulttuuristen traditioiden joukossa eurooppalaisuus ei ole yhdenkään identiteettitilistan huipulla. Ei liene myöskään liioiteltua väittää, että järjestelmien ja instituutioiden tasolla Euroopan integraatio kulkee yhä lisääntyvässä määrin eri tahtia kulttuurisen integraation kanssa.

Täytyy siis todeta, ymmärrettävästi pahoilla mielin, ettei Euroopan unioni ole vielä onnistunut aikaansaamaan sellaista tyydyttävää ihanteiden, arvojen ja mielikuvien joukkoa, joka ylittäisi välittömän elämänpiirimme sen kaikkine vaikeuksineen ja iloineen. Eurooppalaisuutta sellaisena pyrkimyksenä, mielikuvien, asenteiden, vakaumuksien ja käsitteiden joukkona, joka voisi toimia yksilöllisen inspiraation lähteenä ja antaa merkitystä kollektiiviselle käyttäytymiselle, ei ole toistaiseksi ollut näköpiirissä. Tästä huolimatta olen vakuuttunut siitä, että sitä

täytyy miettiä ja hahmotella yhteistuumin, tai päädyimme kaikille, niin rikkaille länsieurooppalaisille kuin köyhille itäeurooppalaisillekin, epäkiitolliseen tilanteeseen. Meillä on yhteiset instituutiot ja elimet valvomassa finanssi- ja työelämän toimintaa, kun taas vastaavat kulttuuritoiminnan alueet toimivat parhaimmillaankin vastavuoroisen suvaitsevaisuuden varassa. Tämä tarkoittaa keskinäisen passiivisuuden ilmapiiriä, josta puuttuu aktiivinen kiinnostus toistemme välitöntä kokemusta kohtaan. Jokainen pyrkimys luoda eurooppalainen kertomus joutuu turvautumaan abstrakteihin väitteisiin ilman laajaa sosiaalista konsensusta oikeutetusta ja julkisesti tunnustetusta yhteisestä kertomuksesta, josta eurooppalaiset voisivat tunnustaa itsensä nimenomaan eurooppalaisina – eivätkä yksinomaan omien etnisten yhteisöjensä jäseninä.

Ei olekaan yllättävää, että yhteisen mentaliteetin hahmottaminen, jossa eurooppalaisen kulttuurisen monimuotoisuuden kokemukudelma voitaisiin yhdistää ja muotoilla uudestaan vertauskuvallisella tavalla, kohtaa suurempia vaikeuksia sekä muotonsa että sisältönsä puolesta kuin yhteisten markkinoiden kehittäminen. Kirjassaan *Considerations on Representative Government* John Stuart Mill ilmaisi tämän tarpeen pätkinänkuoressa: ”Sellaisella kansalla, jolta puuttuu yhteenkuuluvaisuuden tunne, erityisesti silloin kun sen jäsenet lukevat ja puhuvat eri kieliä, ei voi olla yhteistä julkista mielipidettä, mikä on välttämätön edellytys kansanedustukseen perustuvan hallituksen toiminnalle.”

Kansalliset rajat ylittävien identiteettien syntymisen edellytyksenä on sen ymmärtäminen, että yksilön lojaliteetti voi kohdistua useaan suuntaan. Jotta uudesta eurooppalaisesta identiteetistä kehkeytyisi monimuotoinen keksitty traditio, se edellyttää monikerroksisten identiteettien tunnistamista. Tähän ajatukseen liittyy toive: monikerroksiset identiteetit mahdollistaisivat sen, että voisimme arvostaa ja ihailla samanaikaisesti niin identiteettimme paikallista kuin kansallista ja koko mannerta koskevaa puolta. Perususkollisuuden ei tarvitse olla rajoittunutta; ei pitäisi olla mahdotonta olla yhtä

aikaa kulttuurisesti katalaani (etninen identiteetti), poliittisesti espanjalainen (kansalaisuus) ja mieleltään eurooppalainen (mentaalin kehys).

Käynnissä olevia neuvotteluja eurooppalaisuuden muodosta ja luonteesta ohjaa valitettavasti tiettyjen etnisten ja kansallisten identifikaatioiden välinen syvä epäluottamus. Tällainen epäluottamus voi olla ymmärrettävää 1900-luvulla tapahtuneiden kammottavien ”kansan” nimissä tehtyjen verilöylyjen valossa, mutta epistemologisesti sitä ei voi hyväksyä globalisoiduvassa maailmassa, jossa eurooppalaisuus itsessään on vain yksi identiteetti muiden joukossa. Jos on pakotettu välttämään hedelmällisiä paikallisia erikoispiirteitä, on mahdotonta rakentaa minkäänlaista yhteistä perustaa yhteisesti jaetulle eurooppalaiselle kertomukselle.

Jos joudutaan karttamaan ”erityisen” ja ”yleisen” kiusallista dialektiikkaa, vastaus kysymykseen eurooppalaisuuden luonteesta jää väistämättä abstraktiksi ja viime kädessä epämääräiseksi. Jos tietien tahtoen vältetään eurooppalaisuuden kytkeytymistä Euroopan eri kansallisuuksien kulttuuriin tapoihin ja arvoihin, eurooppalaisuutemme jää ontoksi, teennäiseksi ja epätodelliseksi. Yhteiskunnallisissa ja etnisissä kysymyksissä heikosti profiloituneet Euroopan komissio ja Euroopan ylikansalliset elimet eivät auktoriteetillaan kykene inspiroimaan kansalaisia. Kyseiset instituutiot ovat liian onttoja edistääkseen sosiaalista liikkuvuutta ja liian abstrakteja syyttääkseen spontaaneja tunteita.

Laajentunut ja laajeneva EU on kohtaamassa vakavinta haastettaan, kun sen täytyy luoda uusi poliittinen suunnitelma. Eurooppalainen demokraattinen poliittinen kulttuuri täytyy ensin palauttaa päiväjärjestykseen ja kehittää sitä jäsenvaltioiden sisällä riippumatta siitä, häämöttääkö näköpiirissä liittoutunut Eurooppa vai Euroopan valtioliitto. Tämä koskee erityisesti jälkikommunistisia maita, joissa maailmankatso-mukset ovat olleet vuosikymmeniä diktatoristen hallitusten sanelemia ja joissa demokratia on hädin tuskin ehtinyt murrosikään. Näissä valtioissa kommunistien ajan salaisen poliisin paha-

maineisilla kansioilla on yhä vaikutusta julkisiin menettelytapoihin. Voimme tuskin muuta kuin muistuttaa itseämme siitä yksinkertaisesta tosiasiasta, että demokraattinen elämä yksittäisissä jäsenvaltioissa on perusedellytys demokraattisten toimintatapojen onnistuneelle vaalimiselle ylikansallisella eurooppalaisella tasolla.

Sellaisesta yhteisen eurooppalaisen elämänmuodon kulttuurisesta kudelmasta, jossa yhdistyisivät luottamus, yksimielisyys ja solidaarisuus, ollaan vielä kaukana. Itäeurooppalaisella kokemuksella varustettuna on vaikea olla näkemättä lännen meduusaa kohottamassa huonomaineista päätään siinä poliittisessa pragmatismissa, jota jotkut sen merkittävimmistä nykypäivän intellektuelleista (mm. Jacques Derrida ja Jürgen Habermas) harjoittavat. Ajattelu, jonka mukaan pieni kansojen ryhmä – tämä pragmaattisesti oikeutettu *Kerneuropa* (ydin-Eurooppa) – voisi johtaa Euroopan unionia suhteellisen itsenäisesti ilman tuskaista ja epäilemättä vaivalloista konsensukselle perustuvaa päätöksentekoprosessia, on ehkä väistämätöntä mutta hyvin epädemokraattista, jopa vaarallista. Sen voisi tiivistää ajatukseksi ”kahden kerroksen Euroopasta”, mikä puolestaan vihjaa politiikkaan, jossa kansalaiset jaetaan ensimmäisen ja toisen luokan kansalaisiin. Pelkään, että tämä trendi vain voimistaa historiallista lännen harjoittamaa syrjintää ”villin idän” maita (*les petits pays de merde*”, pienet paskamaat, kuten ranskalaisilla diplomaateilla on tapana sanoa), kansoja, kieliä ja kulttuuritraditioita kohtaan.

Se että Yhdysvallat lopulta puuttui sotavoimin Bosnian ja Kosovon tilanteeseen 1990-luvulla sillä aikaa, kun Eurooppa vain liikehti hermostuneena paikallaan, tekee henkilökohtaisesta valinnastani vieläkin pulmallisemman. Valintani käy vaikeammaksi osaltaan siitäkin syystä, että Yhdysvaltojen strateginen herruus Euroopassa on amerikkalaisvastaisuuden kyllästämä. Tämä populaari asenne on kylmän sodan päättymisen jälkeen ottanut neuvostoimperiumin paikan pelon rakenteellisena lähteenä.

Olisin kuitenkin sokea, jos en huomaisi muuta toista seikkaa. Yhdysvaltojen sotilaallisen

läsnäolon asteittainen laajeneminen alkoi oikeutetulla ja kansainvälisesti laillisella väliintulolla Afganistanissa. Annoin sille tukeni, koska suora yhteys syyskuun 9. päivän terroristi-iskun ja talebanien tukemien terroristien koulutusleirien välillä on todistettu. Tämän jälkeen Yhdysvallat korotti aloituspanostaan miehittämällä epäoikeutetusti ja kansainvälisesti laittomalla tavalla Saddam Husseinin Irakin vuonna 2003. Vastustin tätä miehitystä perusteenani pienemmän pahan teoria. Amerikkalaiset menivät Irakiin vailla laajaa kansainvälistä konsensusta. Raskailla valheilla perusteltu sota löi kiilaa eurooppalais-amerikkalaisen liiton välille. Sattuvampi nimitys ”halukkaiden koalitiolle” olisi ”petettyjen koalitiio”, koska miehitystä tukevat kansallisvaltiot huiputettiin uskomaan irakilaisten massatuhoaseiden olemassaoloon. Tämä merkitsi roimaa taka-askelta trans-atlanttisissa ja kansainvälisissä suhteissa.

Yhdysvaltain Eurooppa-suhteiden perintöä ei kuitenkaan voida tarkastella vain nykyhetken kontekstissa. ”Vapaa ja yhdistynyt” läntinen Eurooppa on ollut amerikkalaisille paras rauhan ja turvallisuuden tae vuoden 1945 jälkeen. On syytä muistaa, että Eurooppa on 1900-luvulla saanut aikaan kaksi maailmansotaa ja että se on toiminut kolmannen (kylmän sodan) avainnäytämönä sekä maantieteellisesti että poliittisesti. Se ei onnistunut puuttumaan sotaan entisessä Jugoslaviassa, omalla takapihallaan. Sen sijaan mainitut konfliktit kiihdyttivät amerikkalaisten toimia Euroopan mantereella.

Kylmän sodan jälkeen Yhdysvaltojen rooli vanhan mantereen ainoana vartiomiehenä on hiljalleen heikentynyt. Siitä on tullut peili, johon Eurooppa katsoo ehostakseen ja pönkittääkseen omaa kuvaansa. Samalla Yhdysvaltain strateginen kiinnostus Euroopan asioita kohtaan on vähentynyt, ja se on alkanut siirtää painopistettään entiselle Neuvostoliitolle kuuluneeseen Keski-Aasiaan ja Arabian niemimaalle. Yhdysvallat oli naiivin kauhistanut huomattessaan, että useimmat Euroopan maat kieltäytyivät ottamasta osaa sen Irak-seikkailuun. Yhdysvaltain puolustusministerin lanseeraamalla surullisen kuuluisalla

kahtiajaolla ”vanhan Euroopan” (passiivisiin, miehityksestä kieltäytyviin) maihin ja ”uuden Euroopan” (aktiivisiin, miehitystä kannattaviin) maihin – sen mukaan miten ne asennoituivat Irakin miehitykseen – on kaksinainen merkitys. Yhtäältä se kertoo Yhdysvalloille viime kädessä edullisesta hajota ja hallitse -politiikasta, toisaalta lausahdus voi ennen pitkää kääntyä koko Euroopan eduksi.

Puolustusministerin tekemä jako heijastaa ensinnäkin sitä, että ne jälkikommunististen maiden hallitukset, joille on käytännöllisesti katsoen annettu uhkavaatimus hyväksyä *acquis communautaire* vailla mahdollisuutta osallistua keskusteluun aktiivina osapuolena ennen kuin vasta laajentumisprosessin viimevaiheessa, vaativat nyt oikeutta saada äänensä kuuluviin yhteisessä eurooppalaisessa talossa. Toiseksi, näiden hallitusten ja kansojen mielissä kylmä sota kummittelee aikakautena, jolloin läntisen ja itäisen Euroopan välinen keskinäinen luottamus ja solidaarisuus ovat lievästi sanottuna kurjassa jamassa.

Juuri luottamuksen kulttuurin merkittävä lisääntyminen on kuitenkin edellytyksenä sille, että Euroopalla olisi vakaa oikeus kutsua itseään moniarvoiseksi avoimeksi yhteiskunnaksi. Luottamuksen kulttuuri edellyttää puolestaan solidaarisuuden määrittämää demokraattista viitekehystä. Niin solidaarisuuden kuin monen muunkin perimmäisen sosiaalisen käsitteen kohdalla läntisen ja itäisen Euroopan käsitykset perustavanlaatuisesta sosiaalisesta sitoumukselta eroavat kuitenkin toisistaan.

Modernissa läntisessä maailmassa solidaarisuus ymmärretään pragmaattisesti, kun taas idässä se on ymmärretty moraaliseksi käsitteeksi. Tyypillistä edelliselle on yhteinen pyrkimys yhdistää kaikkien asianosaisten voimat yhteisen

tavoitteen saavuttamiseksi, mikä heijastaa asianosaisten yhteisiä arvoja ja intressejä. Idässä puolestaan vallitsee usko siihen, että solidaarisuuden juuret juontuvat siihen pyyteettömän avun imperatiiviin, jota vahvempi tarjoaa heikommalle, olipa ainoa palkinto avunannosta sitten vaikka siitä saatu moraalisen tyydytyksen tunne.

Institutionalisoitunut solidaarisuus on epäilemättä näytellyt avainroolia Kreikan, Irlannin, Espanjan ja Portugalin modernisaatioprosesseissa sen jälkeen, kun maat astuivat sisään yhteisen Euroopan rakenteisiin. Sittenkin solidaarisuus on valitettavasti joutunut väistymään suuremman yksilöllisen vapauden ja taloudellisen hyödyn vaatimusten tieltä; ne ovat kasvaneet joutuin yhdessä globaalin kapitalismin kanssa. Keskiluokan kapina sosiaalisten turvaverkkojen takaamiseksi on läntisessä Euroopassa kanavoitu poliittisesti kansallisten budjettien kautta. Ja minkälaisin tuloksin? Solidaarisuutta – tuota sosiaalisen järjestelmän peruspilaria – kohdellaan nyt ylellisyytenä, johon yksittäisillä kansakunnilla olisi kyllä varaa, mutta jota niillä ei ole velvollisuutta ylläpitää. Solidaarisuudella ei ole enää ratkaisevaa arvoa. Se on sysätty syrjään.

Kuitenkin niiden, jotka eivät pidä solidaarisuuden kädenpuristusta välttämättömyytenä vaan vannovat mieluummin markkinavoimien näkymättömän kädenpuristuksen nimeen, täytyy olla sokeita sille, minkä muodon tämä käsi ottaisi, jos siitä tulisi näkyvä. ”Vapaa ja yhdistynyt Eurooppa” jää siksi, mitä se on tällä hetkellä, eli yleväksi unelmaksi aina siihen päivään saakka, kunnes solidaarisuudesta ilman minkäänlaista luokkajakoa tulee se kivijalka, jolle kaikkien Euroopan kansojen osallisuus yhteisestä Euroopasta perustuu.

Englannin kielestä suomentanut Maija Könönen.